

Arap dünyasında başkaldırı ve değişim Asaf Bayat ile söyleşi: “Devrimimiz medenidir”

ÖZGÜR GÖKMEN

İran kökenli sosyal bilimci Asef Bayat'ın çalışma alanları; toplumsal hareketler, gayri-toplumsal hareketler, din, siyaset, günlük hayat, İslam ve modern dünyadan, kentsel alan ve siyaset ile uluslararası kalkınmaya uzanıyor. İslam Devrimi sırasında İran'daydı. Sonraki uzun yıllar boyunca Kahire'deki Amerikan Üniversitesi'nde çalıştı. İran ve Mısır'daki toplumsal hareketleri, İslamcı hareketlerin gelişimini gözledi ve yazdı. Bakış açısı, bölge ülkeleriyle sınırlı kalmamış; karşılaştırmalı çalışmalarını küresel güneyi gözeterek yapmıştır.

Post-İslamcılık kavramını, ilk kez 1990'ların ortasında, İran toplumundaki/siyasetindeki değişimi izah edebilmek için kullandı. O dönemde devlet düzeyinde bir değişim gözlemediği için, toplumsal alandaki eğilimlere bakmıştır. Humeyni sonrası İran'da yaşanan ve 1990'ların sonundaki Reform Hareketi'nin ilk nüvesini oluşturan bu kayda değer toplumsal eğilimlerin, siyasi bakış açılarının ve dinî düşüncenin eklenmesine binaen imal ettiği kavram, ilk başta gerçekten de sadece İran İslam Cumhuriyeti için geçerli bir kavramdı. Fakat özünde, genel olarak İslamcılığın (fikir, yaklaşım ve pratik düzeyinde) başkalaşımını işaret ediyordu. Sonraki on yıl boyunca, çoğu kez kendi kastettiğinden farklı manalarda da kullanılarak yaygınlaşmıştır.

Türkçede Bayat'ın bir makaleler derlemesi olan *Ortadoğu'da Maduniyet: Toplumsal Hareketler ve Siyaset* (İletişim Yayınları) kitabı 2006 senesinde, Soner Torlak'ın çevirdiği *Sokak Siyaseti* (Phoenix Yayınevi) 2008'de yayımlandı. 2006 sonrası muhtelif makalelerinin çevirileri, yazdıkları üzeri-

ne incelemeler, kendisiyle yapılmış söyleşiler *Birikim*, *AÜ SBF Dergisi*, *Sendika.Org*, *Cumhuriyet*, *İstanbul Dergisi*, *Express* ve *Qijika Reş*'de yayımlanmıştır. 2007 tarihli *İslamî Demokratikleştirmek: Toplumsal Hareketler ve Post-İslamcı Dönüş*, İletişim Yayınları; 2010 tarihli *Siyaset Olarak Hayat: Sıradan İnsanlar Ortadoğu'yu Nasıl Değiştirdi?* Metis Yayınları tarafından yayına hazırlanıyor.

Tunus'tan başlayan ayaklanmalar vesilesiyle ayaklanmaların niteliği ve bölgede dinî siyasetin dönüşümü hakkında konuştuk.

* * *

• *Mübarek'in düşmesinden birkaç gün önce, Mısır ayaklanmasının, ayaklanmanın son tahlilde İslamcıların eline geçme istidadı taşıdığını gözeterek yorumlanmasına karşı çıktınız. Böylesi bir değerlendirmenin halk hareketinin esas tabiatını ve Arap dünyasındaki dinî siyasetin değişimini kavramaktan aciz olduğunuzu söylüyordunuz. Şüpheye yer bırakmamak için bu değerlendirmeyi yapanların kim ve niyetlerinin ne olduklarıyla başlayalım mı?*

- Hem gerçeğe aykırı tasvir hem de (masûmâne) yanlış okuma olduğunu söyleyeyim. Genel olarak bu yorum dört kaynaktan neşet etti. İlki mevcut rejimleri içeriyor. Mübarek, Kaddafi, Ali Salih ve şimdi Beşşar Esad dahil olmak üzere güç durumdaki neredeyse tüm rejimler ayaklanmaların İslamcılar tarafından körüklendiğini ve bu re-

jimler yıkılırsa bu ülkelerin Batı için sıkıntı yaratacak biçimde dinî fanatiklerin eline geçeceği ni iddia ettiler. Bu, aşîkâr bir biçimde, devrimci hareketleri bastırmak üzere Batı'nın ve uluslararası toplumun desteğini almak için mevcut rejimlerin kullandığı müşterek korku taktiği oldu. İkinci kaynak, en azından Mısır vakasında, hem ABD'deki Cumhuriyetçi Parti'nin sağcılarını hem de komşusunda demokratik bir devrim cereyan ettiğini görmek istemeyen İsrail hükümeti oldu. İsrail'in istediği, devrim sürecinde Mübarek'in başkan yardımcısı olan Ömer Süleyman'ı işbaşında tutmaktı. Süleyman ve İsrail hükümeti geçmişte birlikte gayet iyi çalışmıştı. Sonra, bölgede Tahran rejiminin görmeyi arzu ettiğinin aksine bir yörünge izleyen demokratik ayaklanmaların şiddetinden çok korkmuş Tahran'daki İslamcı rejim (ve Lübnan'daki müttefiki Hizbullah) var. Bu yüzden, Tahran bu ayaklanmaları gerçeğe aykırı bir biçimde kendi terimleriyle, sözümona İran'daki 1979 İslami devriminden mülhem "İslami uyanış" cinsinden sunmaya çalışıyor. Ve son olarak, özellikle Batı'da, Arap dünyasında eli kulağında bekleyen İslamî bir yönetimi ele geçirme ihtimalinden hakikaten kaygı duyan birçok insan var. Akıllarında devrim sonrası

İran'ın yıllar boyunca tecrübe ettiği baskı ve hoşgörüsüzlük imgesi var. Fakat şu anki Arap ayaklanmalarının gerçeği bu kaynakların sunmak istediğinden ya da hayal ettiğinden çok farklı.

• *Peki halk hareketinin asli niteliği ne öyleyse?*

– Başka bir yerde¹ vurguladığım üzere, bu ayaklanmalar din tarafından, İslam tarafından ya da bu ulusları ve devletleri şeriat diktası altına sokmaya çalışan bir dürtü tarafından esinlenmediler. Şu ana kadar bu izlenimi verecek kuvvetli bir kanıt yok. Elbette çok sayıda seküler, liberal ve solcu gibi merbut ve dindar nüfusa ait büyük gruplar da bu ayaklanmalara katılmışlardır. Fakat tüm bu ayaklanmalarda, din dili temelde namevcuttur. Dinî şarkı ve sloganlar çok az işitilmiştir. Tunus'ta, gerçekten (Raşid el Gannuşi'nin liderlik ettiği ve Ben Ali rejimi tarafından yasaklanan) el Nahda partisinin sempatanları vardı fakat devrimcilerin asli talebi demokrasi ve hukukun üstünlüğü olmuştur. Mısırlı protestocular Mübarek rejimini feshetmek, toplumsal adaleti sağlamak ve bireysel haysiyetlerini kazanmakla, İslami bir yönetim inşa etmekten daha çok ilgilidiler. Kaddafi'nin iktidarına yönelik devrimci muhalefetin El Kaide'den kaynaklandığı iddiaları gerçeklikle cüzi bir rabita taşıyor. Suriye devrimi dinî motivasyonlu eylemcilerce değil, büyük ölçüde hep birlikte demokratik bir düzen talep eden (dinî olduğu kadar seküler) sıradan yurttaşlarca yürütülüyor. Aslında Suriye'de başlıca İslami grup, Müslüman Kardeşler, Baasçı rejim tarafından çok uzun bir süre önce bastırılmıştı ve Suriye'nin muhafazakâr uleması büyük ölçüde rejim safında yer almıştı. Aynı hikâye az çok Bahreyn ve Yemen için de geçerlidir. El Kaide söylenenlere göre Yemen'de etkin olsa da, Ali Abdullah Salih'in rejimine karşı demokratik harekette herhangi bir asli rol oynuyor görünmüyor.

Bu yüzden, şu an Arap dünyasında gelişenler İslami devrimler değil. Daha ziyade post-İslamcı bir yörünge izliyor görünüyorlar; öyle ki protestocular hesap sorulabilir bir hükümet, serbest seçimler, demokratik özgürlükler ve adil düzeyde

1 "The Post-Islamist Revolutions", *Foreign Affairs*, 26 Nisan 2011.

bir toplumsal adalet arzu ediyor ama aynı zamanda çoğu böylesi bir siyaseti büyük ölçüde dindar ve ahlaki bir toplum içinde inşa etmek istiyor. Uzun lafın kisası, bu hareketler büyük ölçüde milliyetçilik sonrası, ideoloji sonrası ve post-İslamcı.

• *Ortadoğu'daki dinî siyaset, Türkiye ve İran'ı da düşünürsek, son yirmi yılda nasıl dönüştü? Tahrir Meydanı'nın öne çıkan sloganlarından bir tanesi, "Devrimimiz medenidir, ne şiddetli ne dinî!" idi. Bunu post-İslamcılığın bir tezahürü olarak okuyabilir miyiz?*

– Gerçekten Ortadoğu son yirmi yılda bir hayli değişti. Esasen Millî Görüş hareketi ve ardından Millî Nizam, Millî Selamet, Refah, Fazilet gibi bir dizi siyasal parti tarafından temsil edilen Türkiye'nin İslamcılığı 1990'ların sonunda AKP'de vücut bulan bir biçimde post-İslamcı bir yörünge benimsemek üzere dönüştü. Bu yörüngede İslam, devleti belirli bir dine ayrıcalık tanımayan sivil ve demokratik kurumlara terk edecek fakat toplumsal alanda dindar bir toplum yaratmak üzere bir rol oynayacaktır. Türkiye'de post-İslamcılığın yükselmesinin ardındaki temel etkenler, Türkiye toplumdaki seküler duyarlılığın direncini, seküler orduya duyulan şiddetli güvensizliği ve AB'ye katılımın gerekliliklerini içerir. Bir bakıma böylesi kritik duyarlılıklar İslamcılarını siyasal iktidara erişebilmek için fikirlerini ve siyasal rotalarını değiştirmeye icbar etmiştir. Gerçekten orduya karşı demokratik ilkeleri savunmak aslen İslami yönelimi güçlendirir görünmüştür. İdeolojik dönüşümle birlikte partinin toplumsal tabanı da kaymaya başladı – AKP'nin AB'ye dönük ilgisi ve neo-liberal iktisadi politikalar kaçınılmaz olarak toplumsal desteğinin niteliğini etkiledi. Artık hem geleneksel Anadolu hem de küresel nitelikteki mülklü sınıflardan destek devşirme eğilimi vardı.

Burada devrim sonrası İran'daki post-İslamcı yörüngeyle bazı paralellikler var. Önce Reform hareketince, ardından Muhammet Hatemi'nin Reform hükümetince (1997-2004) ve şimdi Yeşil Hareket tarafından temsil edilen İran post-İslamcılığı da insan haklarını ihlal eden, demokratik, sivil ve bireysel özgürlükleri görmezden ge-

len otoriter İslamcı politikalara bir cevap olarak ortaya çıktı. Post-İslamcılık İslami duyarlılıkları demokratik bir siyaset ile uyumlu hale getirmek ve bazı sivil hakların tanınmasını sağlamak için bir çerçeve olarak ortaya çıktı. Bunlar kadınların, öğrencilerin, entelektüel kesimin ve diğerlerinin muhtelif toplumsal hareketleri ve gayri-hareketleri tarafından sıkça dile getirilen kaygılardı.

Mısır tecrübesi daha karmaşıktı. İran'da reform döneminin 2004'teki sonuna dek geçen olayları ve Mısır'da 2004'te "yeni bir şafak" ya da demokrasi hareketinin başlangıcını ele alan *İslamı Demokratikleştirmek* kitabımda, Mısır'dakinden ziyade İran'daki demokrasi tecrübesinden daha umutlu olduğumu fark edeceksiniz. Çünkü o vakitler İran, Mısır'dakine göre demokrasi için daha güçlü bir toplumsal harekete sahipti. Fakat Mısır'da işler 2000'lerin ortasındaki Yeter Hareketi'nden bu yana hızla değişmeye başladı. Sekülerleri, liberalleri, insan hakları, emek ve kadın gruplarının yanı sıra Müslüman Kardeşler'in gençlerini içeren muhtelif gruplar, çoğunlukla yeni gelişmeye başlayan toplumsal medya dolayısıyla örgütlenmeye başladılar. Bugüne kadar, hepsi ideoloji sonrası, milliyetçilik sonrası ve hepsinden önemlisi post-İslamcı yeni bir siyaset benimsediler. Devrim sürecinde Tahrir'in baş sloganlarından biri olan "Devrimimiz medenidir, ne şiddetli ne dinî!" bir bakıma bu yeni siyaseti yansıtıyor. Evet, bu slogan Mısır'ın post-İslamcılığını temsil ediyor.

• *İktisadi sömürü de siyasal baskı da yeni değil – ne Tunus'ta ne de Mısır'da. Ayaklanmaya yol açan durumsallığı nasıl açıklayacağız? Halk hareketle-*

ri uzun yıllardır iktidarda bulunan despotları nasıl alaşağı etti? Özellikle her iki ülkede de siyasal sınıflar bu kadar maharetsiz görünürken.

– Ayaklanmaları makul düzeyde bir güvenle açıklayabilmek için zaman henüz çok erken. Bölgedeki gelişmelere ışık tutacak titiz bir araştırmaya ihtiyacımız var. Asıl olan ilk başta Tunus devrimini açıklamak. Gerisi hakkında yargıda bulunmak muhtemelen Tunus'a göre daha kolay. Şu noktada, tek söyleyebileceğim bu siyasal ayaklanmaların boşlukta cereyan etmediği. Son otuz yılda Ortadoğu'da yeni talepler ve failer yaratmış olan belirli yapısal değişimler cereyan ediyor. Bunların temel olanları, artan şehirleşme, demografik değişim (genç nüfusun patlaması) ve yüksek öğretimin eğitilmiş sınıfların hızlı büyümesine sebep olmuş olan artışıdır. Ve bunlar, bu ülkelerin çoğunda 1990'lardan beri neo-liberal politikaların uygulanması ve küreselleşmenin artan ayak izleriyle aynı zamana denk geldi. Bunun can alıcı bir sonucu, aslen geleneksel Arap milliyetçilerinden ya da İslamcı siyasal sınıftan farklı yeni siyasal failerin ortaya çıkması oldu. Yani, eşitliği bozan neo-liberal politikalar altında alt sınıf bir iktisadi hayat tecrübe eden, gittikçe artan eğitilmiş sınıfların büyümesiyle karşı karşıyayız. Emekçi sınıflar ve devlet memurları gibi birçokları, geleneksel iş güvencesi, uzun vadeli iş sözleşmeleri gibi devletin sunduğu sosyal provizyonlar benzeri prim ve ayrıcalıklarını kaybettiler. Derinden memnuniyetsiz olmaya meyyaller. (Tunus'ta, Béatrice Hibou'ya göre, görünüşte bir iktisadi koruma, içermeye, "iktisadi mucize" miti ve yaygın bir yolsuzluk, Bouazizi tarafından kırılana dek bir tür "itaat" yaratmıştı.) Bu memnuniyetsizlik uzun süredir mevcut ol-

sa da, 1990'larda büyük ölçüde hakim İslamcı ve milliyetçi siyasetlerce massedilmişti. Bununla birlikte, İslamcılığın krizi, Arap milliyetçi siyasetinin etkisizliği ile İnternet ve toplumsal medya dolaşımıyla 2000'lerin ortasından itibaren siyasal seferberlik ve kendini ifade etmenin aniden beliren yeni yollarıyla beraber; insan hakları, demokrasi, haysiyet ve medenilik diliyle yeni bir tür siyaset doğdu. Bu, eskisinden farklı, milliyetçilik sonrası, ideoloji sonrası ve post-İslamcı yönelimlere sahip yeni bir Arap kamusu yarattı. Hikâyenin geri kalanı, yani Tunus'ta ve ardından diğer ülkelerde olayların nasıl geliştiği, başka bir tür çözümlemeye, devrimin haddi zatında büyüleyici dinamiğine aittir: Bir dürtü, kolektif bir öfke, popüler bir cesaret, rejimin şiddetle cevap vermesi, yeniden seferberlik, ulusal düzeyde ve küresel olarak medyada duyguların hızla yayılması, ulus aşırı etkiler, uluslararası baskı, diktatörün boyun eğmesi, ardından görsel örnekleme (yani, "eğer Mısır'da gerçekleşseyse, neden Suriye'de olmasın, ya da Ürdün'de, ya da Yemen'de..." fikri) vs.

• *Tahrir Meydanı'nda varoşların (Ashwaiyyat) yokluğunu nasıl açıklayacağız?*

– Varoşların Tahrir'de namevcut olduğu iddialarının bütünüyle doğru olduğundan emin değilim. Aslında Nisan ayında Kahire'nin merkezinde bir varoş cemaati olan İmbaba gibi mahallelerin derinliklerinde yürürken, binaların duvarlarında duvar resimleri, sloganlar, devrim şehitlerinin görüntüleri gibi sayısız işaretler görebiliyordum. Hakikat, *Ashwaiyyat*'ın ya da Mısır'ın enformel cemaatlerinin ya da gecekonducularının, sadece okuryazarlığı olmayanları, kırsal kökenli ve umutsuz yoksulları değil, aynı zamanda formal konut pazarından konut edinecek gücü olmayan, bu yüzden enformel cemaatlerde yaşamaya itilen devlet memurlarını, yeni evlenmiş çiftleri, avukatlar ve öğretmenler gibi meslek sahiplerini ve benzeri kentli kesimleri de barındırdığıdır. Bu yüzden, varoşların en azından genç ve eğitilmiş mukimlerinden bir kısmı Tahrir'de yer almış görünüyor. Tahran ve benzeri yerlerde olduğu üzere Kahire'de kırsal göçmenler ve çok yoksul olanlar genellikle bu büyüklük ve tabiattaki halk gös-

“Penceremden görünenler”

Penceremi açıyorum ve merkezî Kahire'nin derinliklerinde bana bakan ev işte bu.

Şehrin işçi sınıfı mahallelerinde yaşayan insanlar yoksul olmaktan utanmazlar. Aksine, penceremden baktığım bu evde yoksulluğa karşı savaşın kahramanca çabalarını görüyorum. Oturanlar çoğunlukla esnaf ya da memur. Rahat bir hayat sürebilecek kadar kazandıkları bir dönem oldu fakat yokluk dalgaları aniden yükseldi ve boğuldular.

Aslında binanın ilk katının penceresinde bezemeli bir cam vardı. Kırıldı ve birçok kez tamir edildi. Son defasında, maliyeti düşük tutmak için, evin sahibi camın yerine bir parça tahta koydu.

Dört başı mamur zamanlarda, ailenin fertleri, evin girişinde açık havada zarif hasır koltuklarda dinlenerek hoş ikinci vakitleri geçirirlerdi. Koltuklar kırıldı ve evin babasının yeni bir takım alacak parası yoktu, fakat yine de kırılmış koltukları girişin iç tarafında, duvarın yanında muhafaza etti. Asla gerçekleşmeyecek, ertelenmiş bir hayal daha. Hemen yanı başında, duvarda klima için bir delik var. Evin sahibi bu deliği kapattı ve üstünü boyadı çünkü biliyor ki hiçbir zaman bir klima alamayacak.

Bu manzarada en güzel şey ikinci katın çamaşır ipinde asılı duran ev kıyafetleri. Kumaş basit ve mütevazı, fakat sahibi yenilgiyi kabullenmedi. Elbisenin üst kısmına ve manşetlerine basit tasvirler çizdi... Kesinlikle daha güzel görünüyorlar.. Ve bu yoksulluk karşısında direnişe dair hayran olduğum bir şey. Yoksulluk sefalet fakat ona karşı direniş belirgin bir asalet doğuruyor. Şiddetli bir merhamete gark olmak için yalnızca pencereyi açmam ve bu evi görmem kafi.

Fasılasız ve mağfiresiz büyüyen yoksulluğa rağmen onlarca insanlık hali görüyorum. Bir delikanlı ilk aşk mektubunu yazıyor ve kimya ders kitabının içine saklıyor ki annesi görmesin. Bir genç kız yatak odasının kapısını kilitliyor ve aynanın önünde çıplak dans ediyor. Genç aşıklar çatının karanlığında alelacele öpüşüyorlar. Evliliğin ilk günlerinde acemi aşk geceleri. Bir bebeğin hayata adım atarken irkilmiş çığılığı ve bitkin bir yaşlı adamın ölmeden önce son bir kez titreyen sesi.

Tüm pencereler, manzara ne kadar farklı olursa olsun, bize hayatı aksettiriyor.

24 Nisan 2011 tarihli The Observer'da Matteo Pericoli'nin “Penceremden Görünenler” adı altında yayımladığı bölümden çeviren Özgür Cökmen. Pericoli, The Observer için ayda bir, dünyanın önde gelen yazarlarının pencerelerinden görünenlere yer veriyor.

Mısırlı Alâ El Asvani, Yakupyan Apartmanı ve Şikago romanları ile Dost Ateşi başlıklı hikâyelerin yazarı.

ALÂ EL ASVANI

terilerine öncülük etmekte gönülsüzdürler. Çoğu, böylesi siyasal ayaklanmaların dinamikleri, hedefleri ve özellikle sonuçlarından emin değildir. Bu yüzden, sonucun ne olacağını bekleyip görmeyi tercih ederler. Okuryazar olmayan ve çok yoksul olanlar için devrimler, bunları kendi kararsız gündelik hayatlarının bünyesine dahil etmek için çok soyuttur. Kendileri için daha anlamlı ve yönetilebilir olan, daha somut ve yerel mücadelelere dahil olmaya meylederler. Bununla birlikte, devrim sonrası zamanlar bu gönülsüz yoksulların seferber olduğu zamanlardır. Zalimlerin yokluğunda ve yeni özgür alan içinde örgütlenme ve eylemciliğe ilgi gösterirler, özellikle de dolaysız biçimde yaşam alanlarıyla ilgili olanlara. Mısır'da, Mübarek'in gitmesinden kısa bir süre sonra, varoş cemaatlerinden insanlar cemaat düzeyinde örgütlenmeye ve eski vali ve belediye başkanlarının azlini talep etmeye başladılar.

• Perry Anderson, gerçek bir devrimden bahsedebilmek için özgürlüğün eşitlik ile birleşmesi gerektiğini hatırlatıyor. Despotlar devrildi ama Arap dünyasında müstakbel bir eşitlik ihtimali bir yana, Mısır'daki siyasal yapı neredeyse olduğu gibi yerinde kalmış görünüyor. Bu çağı kısmi reformlarla sonuçlanmış bir ayaklanmalar çağı olarak mı hatırlayacağız?

– Bu ayaklanmaların temel odağı temsili ve demokratik yönetişim olsa da, toplumsal adalet ve insanların haysiyetine saygı talebi merkezî bir yerde kaldı. Daha önce değindiğim gibi neo-liberal ekonominin olumsuz etkisi, Arap dünyasında ki mevcut popüler hoşnutsuzluğu büyük ölçüde artırdı. Bu yüzden, eşitlik, bu devrim sonrası koşullardaki insanların birçoğu için muhtemelen temel bir kaygı olacak. Gerçekten de, devrim sonrası devletlerin insanların iktisadi taleplerini karşılamayı becerememesi, kabaca iktisadi zorluklar,

demagogik popülistler ya da “köktenciler”ce demokratik yönetime münacatı etkisiz hale getirmek için istismar edilebileceğinden, bu ülkelerin demokratik geleceklere açısından gerçek bir tehlikeye olabilir. Tabir caizse, “ekmek”, “özgürlük”ten önemli hâle gelebilir. Aynı zamanda, siyasal değişimin iktisadi bölüşümcü değişimden daha hızlı gelişebileceği aşıkârdır. Bu yüzden zorlu mesele tam da bu. Yeniden bölüşümcü önlemlerin kendiliğinden meydana çıkmayacağı gerçeği ortada duruyor; büyük ihtimalle toplumdaki madun grupların seferberliği ve örgütlenmesiyle yürütülecekler. Umut, daha özgür siyasal bir alanla birlikte, toplumsal mücadele ve hareketlerin toplumsal adalet talebinde bulunmaları için bir alan açılacağı. Devrim sonrası zamanlar toplumsal mücadelelere son vermez; daha ziyade ölçülü ve yönetilebilir çözümler üzerinde uzlaşılacak yeni iddiaların dile getirildiği zamanlardır.

• Orta sınıf yoksulların, prekaryanın ya da sizin tabirinizle “Ortadoğu’nun yeni proletaryası”nın ayaklanmadaki rolünü düşünürsek, gelecek için ümitvar olabilir miyiz? Mart ortasında Lizbon’da 300 bin kişi, iş imkânlarının yokluğunu protesto etmek için “Güvencesizlik gelecek değildir” pankartlarıyla sokaklara döküldü. Bu insanlar kabaran işsizliğin, gençler için güvencesiz çalışma koşullarının ve berbat hâle gelen hayat standartlarının tersine çevrilmesi için yeni politikalar talep ediyorlardı. Mayıs’ta bunu Madrid takip etti. Ortadoğu’daki ayaklanmalar daha önce Latin Amerika’nın yaptığı üzere yeni özgürlük hareketlerine ilham verebilirler mi?

– “Orta sınıf yoksullar” gerçeğinin hem küresel güneyde hem de krizden etkilenmiş (İspanya,

Yunanistan, Portekiz vb. ülkelerin dahil olduğu) küresel kuzeyde, yeni siyasal seferberlik biçimlerine öncülük edebileceğini ve bunlara yoğunluk kazandırabileceğini düşünüyorum. Yeni iletişim teknolojilerinin gelişmesinden önce bu failer, muhtemelen üç aşağı beş yukarı bireyselleşmiş hayatta kalma stratejilerine teslim olacaktardı – kendilerini örgütlü sendikalı çalışanlardan ayıran eski “özelleşmiş beyaz yakalı” işçiler imgesinde olduğu gibi. Fakat toplumsal medya ve bloglar gibi yeni teknolojiler, böylesi teknolojileri yakından takip eden bir kuşağa olağanüstü örgütsel imkânlar sundu. Böylece genellikle etkin ulus aşırılıklarından yararlanabilen, yayınık, merkezsizleşmiş, anlık koordinasyonlar içinde yer aldılar. Seferberlik ve muhalefet araçları olarak hem kamusal alanda –medyada ve toplumsal medyada– hem de kamusal mekânlarda, özellikle de cadde-lerde, sanat, inceleme ve müziği kullandılar. İran ve Arap başkaldırıları böylesi siyasal mücadele yollarının kullanılmasında öncülük etti. Dünyanın farklı yerlerinde madun gruplar arasındaki özgürlük hareketlerine hâlihazırda ilham verdiler – sadece otokratik rejimler altında değil, aynı zamanda Wisconsin, ABD gibi federe devletin sendika ve toplu sözleşmeyi yasakladığı yerlerde de. Gene de daha uzun ömürlü bir ilham, bu toplumsal ayaklanmaların ne denli başarılı olduğuna bağlı olacaktır.

• Kısaca, post-İslamcı bir hareketin demokratik bir devlette dindar bir toplum yaratmayı arzularken, bir yandan dinî değerli kabul edip öte yandan yurttaş haklarını vurguladığını söylüyorsunuz. İş yurttaş hakları ve demokratik devletin gereklerine geldiğinde, post-İslamcı örneklerinizden biri olan AKP, bu resme pek uymuyor. Post-İslamcı bir hükümet, sürdürülebilir yoksulluğu koruyarak, alt sınıfların kahir ekseriyetini mikro düzeyde, örneğin kamu hizmetlerinin özel olarak tedarik edilmesini temin ederek, ya da makro düzeyde asgari bir toplumsal politika uygulayarak teskin ettiği müddetçe demokrasiye gerçekten ihtiyacı var mı?

– Altını çizmek için, post-İslamcılığın genellikle eski İslamcılar arasında (şeriatın, temel hukuki kaynağı teşkil ettiği) dinî devlet fikirlerini

dönüştürmeye, bunun yerine medeni ve demokratik bir yönetişi mi uygun bulmaya yönelik eğilimi ima ettiğini söylemeliyim. Burada dinin bireyler arasında bir değer olarak üzerine titrenir ve kamusal alanda varolması gözetilir. Elbette bu formülasyonda ince nokta, “demokrasi nedir?” sorusu, demokratik pratiklerin boyutu, derinliği ve kapsamıdır. Demokrasi basitçe bir yönetim biçimi, temsili hükümet ve güçler ayrılığı vs. midir; yoksa bir değer, halk iktidarının uygulanması, gerçek ifade özgürlüğü, muhaliflerin korunması ve hatta eşitlik (sadece siyasal alanda değil, aynı zamanda iktisadi, ulusal ve yerel düzeylerde de demokrasi) olarak mı kabul edilir? Şimdi, post-İslamcılar vakasında, demokrasi onlar için hâlâ yeni bir tecrübe. Halen çok kısa bir tarihleri var. Hâlâ deneme ve yanılma safhasındalar. Aslında birçok durumda, post-İslamcılık tahayyül ve hareket düzeyinde kalıyor. Bu hareketlerden sadece Türkiye’deki AKP ve İran’daki Hatemi’nin Reform hükümeti gibi birkaçı hükümet gücünü ele alma şansına sahip oldular. Ne olursa

olsun, hükümetteki post-İslamcılar ile İslamcıların muhayyile ve pratiği arasında kayda değer bir fark görüyorum. Türkiye’de ya da Endonezya’da, iktidar için siyasal gruplar arasında makul düzeyde bir rekabet mevcut; dinî partiler diğer partilerden ayrıcalıklı değil. Makul düzeyde düzenli ve serbest seçimler yapılıyor. Bir yöntem olarak demokrasi büyük ölçüde kabul edilmiş durumda. Fakat bu post-İslamcı hükümetler altında, belirli insan haklarının ihlal edilebileceği, ifade özgürlüğüne sınırlar konabileceği yadsınmaz. Mevcut AKP hükümeti altında bir dizi gazetecinin sadece yayımlanmış yazılarından ötürü hapsedildiğini biliyoruz. Yanısıra, post-İslamcılar (iktisadi

değil, toplumsal) liberalizmle olan, hangi bireysel özgürlüklerin, inanç cemaatleri ve hayat tarzlarının ne ölçüde hoş görüleceğine dair sorunlarını da çözmek zorundalar. Fakat bu kısıtlamaların ve ihlallerin kaçınılmaz olarak post-İslamcı yönetimlerle sınırlı olmayabileceğini de vurgulamalıyım. Seküler yönetimler de böylesi ihlalleri benimseyebilirler. Çözülmesi gereken sorun, bu tehlikeyi en aza indirecek yasal ve kurumsal mekanizmaları tasarlamaktır. Demokrasi, nihayetinde, tarihsel olarak derinliğini ve yaygınlığını artırmak için yoğun bir mücadele alanı; demokratların daimi olarak demokrasiyi demokratikleştirmeye angaje olduğu bir alan olagelmıştır.